

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

СОРОКА ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

УДК 378:373.3+7.011

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИКОРИСТАННЯ
АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Хомич Лідія Олексіївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України,
заступник директора з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Біда Олена Анатоліївна,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри дошкільної і початкової освіти;

доктор педагогічних наук
Коновець Світлана Володимирівна,
Інститут проблем виховання НАПН України, старший науковий
співробітник лабораторії громадянського та морального виховання;

доктор педагогічних наук, професор
Мартиненко Світлана Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка, завідувач кафедри
початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 10 березня 2016 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 10 лютого 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Мешко Г. М

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Кардинальні перетворення, які відбуваються в освіті у зв'язку з інтеграцією України в європейський освітній простір, суттєво впливають на стратегію організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Передусім це стосується підготовки майбутніх учителів початкової школи, адже саме від них залежить становлення і розвиток особистості молодшого школяра. У початкову школу приходять діти, різні за характером і поведінкою, рівнем розвитку та ступенем підготовленості. Усе це ускладнюється недосконалою адаптацією, що переростає в дезадаптацію і супроводжується деструктивними емоційними станами, втратою інтересу до навчання, безініціативністю, проявами девіантної поведінки. Завдання педагогів – максимально обмежити негативні впливи навколишнього середовища, зберегти духовно-ціннісні орієнтації, сформувати творчий та інтелектуальний потенціал молодших школярів. Сприйняття вчителем початкової школи особистості учня як найвищої цінності націлює на переосмислення традиційних форм і методів навчально-виховного впливу, пошук нових ефективних технологій організації особистісно орієнтованої взаємодії.

До різноманіття інноваційних технологій, якими характеризується сучасний стан розвитку педагогічної науки і практики, належить арт-терапія – технологія створення й використання різних видів мистецтва для передачі почуттів та емоцій, що виходить за межі традиційної мистецької освіти і покликана забезпечити гармонійний і всебічний розвиток особистості молодшого школяра через художньо-творче самовираження, самопізнання та самореалізацію. За допомогою арт-терапії можна вирішувати як виховні, психокорекційні завдання, так і розвивати творче ставлення до дійсності, зокрема до навчання, спілкування, групової та сімейної взаємодії. Арт-терапію доцільно використовувати як ефективний профілактичний і корекційний засіб допомоги дітям при порушеннях адаптації в новому колективі; для соціально-психологічної допомоги молодшим школярам, які мають труднощі у навчанні; у процесі діагностики і корекції емоційної сфери.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що в сучасній педагогіці існують об'єктивні передумови для дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій. Вивченню питань професійної підготовки педагога приділяли увагу такі вчені, як О. Абдулліна, С. Вітвицька, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Т. Іванова, Н. Кузьміна, З. Курлянд, Г. Мешко, О. Мороз, Г. Тарасенко, В. Чайка та ін. Концептуальні засади професійної підготовки вчителя початкової школи розкрито у працях О. Біди, В. Бондаря, Л. Хомич, Л. Хоружої, О. Ярошинської та ін. Особливості організації навчального процесу в початковій школі відображені в роботах Т. Байбари, Н. Бібік, М. Вашуленка, Н. Ігнатенко, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко та ін.

Основи технологічного підходу обґрунтовано в дослідженнях В. Беспалька, М. Кларіна, Л. Морської, А. Нісімчука, О. Падалки, О. Пометун, Г. Селевко, Г. Терещука, О. Янкович та ін. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до впровадження різноманітних технологій розкрита у працях Л. Коваль, О. Комар, К. Косової, Н. Павленко, Л. Стахів, С. Стрілець, О. Суховірського, В. Чичук та ін.

Увагу вітчизняних дослідників привертають окремі напрями підготовки майбутніх учителів початкової школи: до полікультурного виховання учнів (Л. Волик), соціалізації учнів засобами театрального мистецтва (Л. Зімакова), організації музично-ігрової діяльності молодших школярів (Н. Мар'євич), діагностичної діяльності (С. Мартиненко), інноваційної діяльності в позааудиторній роботі (Л. Петриченко), особистісно орієнтованого навчання молодших школярів (Ю. Шаповал), художньо-педагогічної інтерпретації мистецьких творів (О. Шикирська). Особливий напрям представлений дослідженнями, присвяченими питанням підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності (О. Будник, М. Ворник, С. Литвиненко, І. Єнгаличева та ін.).

У контексті нашого дослідницького задуму заслуговують на увагу наукові розробки психологічних (Г. Бурковський, М. Бурно, Б. Карвасарський, О. Копитін, К. Рудестам, Р. Хайкін та ін.) і педагогічних (Л. Аметова, А. Грішина, Т. Кісельова, Л. Лебедева та ін.) аспектів арт-терапії. Особливості арт-терапевтичної діяльності у спеціальній освіті розкрито в наукових доробках Т. Добровольської, О. Іонова, Л. Комісарової, І. Левченко, Е. Медведевої, Л. Повсян та ін. Суттєво поглиблюють розуміння досліджуваного феномена ідеї зарубіжних арт-терапевтів – М. Бетенскі, Е. Крамер, М. Наумбург, Г. Ферса, А. Хіла, І. Чамперноун та ін.

Зазначимо, що в Україні арт-терапія знаходиться на стадії становлення, тому у працях І. Богданцевої, Г. Витак, О. Вознесенської, В. Іванової, І. Ільченко, О. Півторак, О. Пилипенко, О. Татаріної та ін. окреслено лише її загальні питання. Конкретизація можливостей використання арт-терапії та її методів представлені в корекційній педагогіці, зокрема в роботах Л. Калініної, Н. Квітки, І. Кіпріянова, Н. Клименюк, Т. Ковальчук, А. Кравченко, І. Садової, Я. Скрипник та ін. Зростає кількість вітчизняних досліджень у психології і соціальній роботі, предметом наукового пошуку яких є арт-терапевтичні засоби (С. Андрейчин, В. Кратінова, З. Крижановська, Л. Підлипна, О. Ставицька, О. Тіунова, Л. Фірсова та ін.). Окремі теоретико-методичні аспекти арт-терапії в умовах початкової школи аналізували О. Деркач, С. Коновець, О. Малицька, Т. Мірошніченко, О. Титаренко та ін.

Проблеми арт-терапії у професійній підготовці фахівців різного профілю були об'єктом дослідження в дисертаційних роботах. Так, У. Дутчак зосереджувала увагу на підготовці майбутнього вчителя музики до естетичного виховання підлітків засобами арт-терапії; З. Ленів вивчала корекцію порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-

терапії; І. Лисенкова аналізувала арт-терапію як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку; Л. Полторак досліджувала професійну підготовку соціальних працівників до використання методів арт-терапії; І. Чернуха вивчала психокорекцію особистості засобами арт-терапії.

Отже, результати аналізованих досліджень демонструють широкий спектр наукових пошуків з питань підготовки майбутніх учителів початкової школи. Окрім того, очевидним є факт, що проблема системної підготовки студентів до використання арт-терапевтичних технологій у школі першого ступеня ще не була предметом наукового пошуку. Значущість порушеної проблеми посилюється виявленими *суперечностями*, зокрема між:

— зростанням вимог суспільства до фахової підготовки вчителів початкової школи в умовах модернізації національної системи освіти і недосконалістю нормативного та навчально-методичного забезпечення цього процесу;

— об'єктивно зростаючою потребою у формуванні нової генерації компетентних педагогічних кадрів для початкової освіти, здатних на практиці зреалізувати ідеї особистісно орієнтованої парадигми освіти, і домінування традиційних методик професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи;

— необхідністю педагога продукувати нові ідеї, які передбачають швидке розв'язання проблемних ситуацій і нестандартних завдань шляхом використання арт-терапевтичних технологій, та традиційною системою професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямованою на вирішення педагогічних задач за алгоритмом;

— потребою реформування освітньої галузі, що передбачає впровадження в навчально-виховний процес початкової школи арт-терапії, та відсутністю у педагогічних кадрів спеціальних знань і практичних умінь використовувати їх у професійній діяльності.

Таким чином, актуальність зазначеної проблеми, недостатній рівень її вивчення у педагогічній теорії і практиці, необхідність подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах планової теми науково-дослідної роботи «Особистісно-професійний розвиток педагога в процесі підготовки до інноваційної діяльності» (державний реєстраційний номер 0111U001321) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та комплексної науково-дослідної теми відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України «Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів» (РК №0111U001665). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих

НАПН України (протокол № 1 від 27.01.2011 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 22.02.2011 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

Провідною ідеєю дослідження є визначення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій як складного багатоаспектного процесу, що здійснюється на засадах особистісно орієнтованої парадигми зі спрямуванням вітчизняної системи освіти на євроінтеграцію; зумовлює синтез дисциплін професійної, практичної та спеціальної підготовки і передбачає впровадження в її зміст комплексних арт-терапевтичних технологій.

Концепція дослідження. Поліфункціональність та багатопредметність діяльності вчителя початкової школи потребує системних змін усіх складових професійної підготовки майбутніх педагогів до використання арт-терапевтичних технологій. У зв'язку з цим визначено концептуальні засади системи підготовки, які передбачають обґрунтування методологічного, теоретичного та методичного концептів.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів, на основі яких здійснюється підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій, а саме: *системного* – сприяє виявленню структурних компонентів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій (теоретичного, змістового, процесуального, оцінювального); *особистісно орієнтованого* – передбачає створення умов для розвитку особистості майбутнього вчителя, здатного нестандартно підходити до організації навчально-виховного процесу в початковій школі, використовуючи арт-терапевтичні технології; *компетентнісного* – розширює функціональні можливості учасників педагогічного процесу та забезпечує досягнення високоякісної професійної підготовки; *професіографічного* – є інструментом пошуку нової професіограми вчителя, що забезпечує інтеграцію знань, умінь і навичок, здібностей, рольовий спектр, риси та якості, необхідні для ефективного здійснення професійної діяльності.

Теоретичний концепт ґрунтується на провідних теоретичних положеннях педагогічної арт-терапії (проективного малювання, комфортного середовища), наукових концепціях (гуманізації освітнього процесу, особистісно орієнтованої парадигми, професійної компетентності, мотивації

навчальної діяльності студентів, теорії і практики моделювання педагогічних систем), передбачає визначення ключових понять дослідження, авторських дефініцій (арт-терапія, арт-терапевтичні технології, готовність майбутнього вчителя початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій), виявлення основних тенденцій арт-терапії в історичному аспекті. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій як цілісного процесу передбачає отримання очікуваного результату – формування готовності до використання арт-терапевтичних технологій, а відтак потребує комплексного використання цих технологій, традиційних та інтегративних форм, інноваційних методів, специфічних засобів навчання.

Методичний концепт відображає методикку підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій, яка забезпечує оновлення змісту (етапи підготовки з відповідними навчальними дисциплінами), форм (традиційні, інтегративні арт-терапевтичні та тренінгові заняття з використанням музико-, ігро-, казкотерапевтичних технологій), методів (традиційні, інтерактивні, креативні), засобів (традиційні, специфічні для кожного виду терапевтичних занять) навчання. Функціонування системи передбачає спеціально організований цілісний процес, адаптований до реальних умов професійного навчання майбутніх учителів, що працюватимуть у початковій школі. Запровадження спецкурсів «Основи арт-терапії», «Арт-терапевтичні технології в початковій школі» дасть змогу забезпечити повноту і якість знань, професійне становлення і розвиток майбутніх учителів початкової школи. Оцінювання ефективності авторської системи характеризується системністю і поетапністю; здійснюється через використання спеціальних засобів діагностики; виражається рівнем готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

Провідна ідея дослідження та основні положення його концепції втілені у **загальній гіпотезі** про те, що ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій суттєво підвищиться за умови реалізації її як системи, структурними компонентами якої є підсистеми – відповідні блоки (теоретичний, змістовий, процесуальний, оцінювальний), а результатом – інтегративна якість особистості – готовність майбутнього вчителя початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій. Ці підсистеми функціонують в органічній взаємодії, орієнтованій на забезпечення якісної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових гіпотезах**, зміст яких полягає в тому, що підвищення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій можливе, якщо:

— здійснювати підготовку студентів до використання арт-терапевтичних технологій поетапно;

— спрямовувати процес підготовки на формування внутрішньої позитивної мотивації до використання арт-терапевтичних технологій, забезпечувати оптимізацію навчального процесу через поглиблення та систематизацію арт-терапевтичних знань, реалізацію особистісно орієнтованої взаємодії у системах «викладач – студент» та «студент – студентський колектив», створення креативного освітнього середовища;

— впроваджувати у процес підготовки майбутніх педагогів комплексні арт-терапевтичні технології – ігрову, пісочну, казкову, музичну, театралізовану, танцювально-рухову, фототерапію;

— забезпечувати єдність мотиваційно-ціннісного, змістового, процесуального та креативного компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій;

— використовувати у навчальному процесі інтегративні форми навчання та інтерактивні і креативні методи.

Відповідно до предмета, мети й гіпотези дослідження сформульовано основні його **завдання**:

1. На основі опрацювання наукової літератури визначити суть феномена «арт-терапія», охарактеризувати процес її становлення і розвитку та дослідити зміст дефініції «арт-терапевтична технологія».

2. Розробити професіограму вчителя початкової школи у контексті підготовки до використання арт-терапевтичних технологій у професійній діяльності.

3. Визначити компоненти та конкретизувати критерії, показники і рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

4. Виявити педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

5. Обґрунтувати систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій та розробити модель її реалізації.

6. Експериментально перевірити ефективність запропонованої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

7. Розробити навчально-методичне забезпечення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять наукові ідеї, які розкривають:

– концептуальні положення загальної теорії систем (В. Беспалько, Н. Кузьміна, В. Семиченко, та ін.) та загальні положення теорії моделювання педагогічних систем (Б. Гершунський, Б. Глінський, О. Киричук та ін.);

– фундаментальні ідеї системного (П. Анохін, Л. Морська, В. Семиченко, Т. Трушнікова, Е. Юдін та ін.), особистісно орієнтованого (І. Бех, Л. Петриченко, С. Сисоєва, І. Якиманська,

С. Яценко та ін.), компетентнісного (В. Байденко, В. Болотов, І. Зимня, В. Кремень, О. Лебедєв, В. Макарова, О. Савченко та ін.), професіографічного (Н. Кузьміна, Л. Мітіна, Г. Петрова, В. Сластьонін, О. Федій, І. Чернокозов, О. Щербаков та ін.) підходів;

– теорію і практику професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи (О. Біда, Н. Кічук, Я. Кодлюк, С. Мартиненко, Д. Пащенко, О. Савченко, Л. Хомич та ін.);

– теоретичні і практичні аспекти арт-терапії та арт-терапевтичних технологій (Л. Аметова, О. Іонов, О. Вознесенська, Т. Глухова, А. Грішина, Б. Карвасарський, С. Коновець, О. Копитін, Е. Крамер, Л. Лебедева, М. Лібман, І. Лисенкова, М. Мілнер, М. Наумбург, Л. Повсян, К. Рудестам та ін.);

– теоретичні засади модернізації професійної освіти на основі впровадження інноваційних освітніх технологій (Л. Дзюба, Л. Коваль, Г. Мешко, С. Сисоєва, Г. Терещук, В. Чайка, О. Янкович та ін.).

Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань і перевірки гіпотези використано як традиційні загальнонаукові, так і спеціальні **методи дослідження**:

– *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, прогнозування, класифікація – для визначення сутності базових понять дослідження; метод періодизації, за допомогою якого були визначені основні періоди становлення і розвитку арт-терапії; компонентно-структурний аналіз – для виокремлення компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій; моделювання – з метою розробки моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій; систематизація отриманої інформації – для формулювання висновків дослідження;

– *емпіричні*: спостереження, діагностичні (бесіда, анкетування, тестування, метод аналізу результатів діяльності, експертних оцінок) – з метою встановлення рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) використовувався для перевірки ефективності розробленої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій;

– *методи математичної статистики*, які застосовувалися для обробки отриманих даних та перевірки гіпотези й установаження кількісних залежностей між досліджуваними явищами і процесами з використанням F-критерію Фішера;

– *графічні* – для наочного ілюстрування та порівняння результатів експериментальної роботи у графічних зображеннях і табличних формах.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2011–2015 років на базі Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Ізмаїльського державного гуманітарного університету. На різних етапах педагогічного експерименту у ньому взяли участь 392 особи, з них – 164 студенти, 181 учитель початкових класів, 47 практичних психологів і соціальних педагогів.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*:

- *розроблено* концепцію підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій, яка охоплює методологічний, теоретичний та методичний концепти і враховує специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи; відображає взаємозв'язок і взаємодію методологічних підходів; передбачає поєднання в організації професійної підготовки традиційних та інтегративних форм, інноваційних методів, специфічних засобів навчання;

- *змодельовано та експериментально перевірено* систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій, основними компонентами якої є: теоретичний блок – мета, підходи (системний, особистісно орієнтований, компетентнісний, професіографічний), принципи (суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач – студенти», гуманістичної спрямованості навчального процесу, активізації розумового й емоційного потенціалу студентів у процесі навчання, формування позитивної установки на навчання, системності, науковості, зв'язку теорії з практикою, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, доступності та міцності знань, спрямованості процесу навчання на всебічний і гармонійний розвиток особистості студента); змістовий блок – етапи (ознайомлювальний, базовий, конструктивний), навчальні дисципліни («Психологія загальна та вікова», «Психологія педагогічна», «Основи сценічного та екранного мистецтва», «Основи хореографії з методикою навчання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи психодіагностики», «Образотворче мистецтво з методикою навчання», «Педагогічні технології в початковій школі»); процесуальний блок – форми, методи, прийоми, засоби навчання; оцінювальний блок – компоненти готовності (мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний, креативний), критерії (мотиваційний, когнітивний, операційний, творчий), показники, рівні, результат (готовність майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій);

- *визначено* педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: формування внутрішньої позитивної мотивації до використання арт-терапевтичних технологій; оптимізація навчального процесу через поглиблення та систематизацію арт-терапевтичних знань; реалізація особистісно орієнтованої взаємодії у системах «викладач – студент», «студент – студентський колектив»; створення креативного освітнього середовища у навчальному процесі вищого навчального закладу;

– *розроблено* професіограму вчителя початкової школи у контексті підготовки до використання арт-терапевтичних технологій, яка охоплює комплекс знань, умінь і навичок, здібності, рольовий спектр, професійно значущі й особистісні риси та якості, необхідні для ефективного здійснення професійної діяльності.

Удосконалено зміст, форми, методи та засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій; *уточнено* сутність понять «арт-терапія», «арт-терапевтичні технології».

Набули подальшого розвитку наукові уявлення про становлення і розвиток арт-терапії як виду мистецтва, що забезпечує всебічний розвиток особистості молодшого школяра.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в підготовці навчально-методичного забезпечення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

Розроблено авторські спецкурси «Основи арт-терапії», «Арт-терапевтичні технології в початковій школі»; дидактико-методичне забезпечення (навчально-методичний посібник «Арт-терапія: теорія і практика», цілісний навчально-методичний комплекс на основі програмного комплексу Moodle); діагностичний інструментарій для визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

Основні положення, результати і висновки проведеного дослідження можуть бути використані під час складання навчальних програм для підготовки фахівців початкової школи та проведення навчальних занять з елементами арт-терапевтичних технологій у системі післядипломної освіти; в процесі створення навчальних і методичних посібників; у самоосвітній діяльності студентів спеціальності «Початкова освіта».

Результати дисертаційної роботи **впроваджено** у практику роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1114-33/03 від 07.09.2015 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 3215/01-55/02 від 02.09.2015 р.), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка № 1-7/515 від 30.06.2015 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/1188 від 15.05.2015 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 318/1 від 19.06.2015 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-754 від 18.06.15 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі висвітлені у дисертації наукові результати одержані автором самостійно.

У роботах, опублікованих у співавторстві, особистим внеском здобувача є: [64] – розроблено модуль «Теоретичні основи соціальної терапії»; [67] – представлено розділ «Арт-терапевтичні технології у роботі зі школярами»; [63] – визначено переваги арт-терапії у роботі з молодшими

школярами; [19] – обґрунтовано правила проведення музикотерапії; [33] – визначено форми музикотерапії у роботі з молодшими школярами; [60] – розкрито зміст інтегративної арт-терапії як засобу корекції деструктивних емоційних станів у молодших школярів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження апробовано на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів:

– *міжнародних*: «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2010 р.), «Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця» (Ялта, 2011 р.), «Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами» (Чернівці, 2011 р.), «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Хмельницький, 2011 р.), «Педагогика и психология в контексте современных исследований проблем развития личности» (Москва, 2013 г.), «Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей» (Чернівці, 2013 р.), «Інновації та традиції у сучасній науковій думці» (Київ, 2013 р.), «Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей» (Тернопіль, 2014 р.), «Педагогика и психология высшей школы: современное состояние и перспективы развития» (Москва, 2014 г.), «Сучасні наукові дослідження представників психологічних та педагогічних наук – прогрес майбутнього» (Одеса, 2014 р.), «Категория «социального» в современной педагогике и психологии» (Ульяновск, 2014 г.), «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (Запоріжжя, 2015 р.), «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2015 р.), «Проблеми професійного становлення майбутнього фахівця в умовах інтеграції до європейського освітнього простору» (Кіровоград, 2015 р.);

– *всеукраїнських*: «Школа першого ступеня в умовах інноваційних процесів в освіті» (Тернопіль, 2009 р.), «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи» (Херсон, 2010 р.), «Проектна та конструкторсько-технологічна підготовка майбутніх фахівців інженерного та педагогічного напрямів» (Херсон, 2011 р.), «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2012 р.), «Професійна діяльність педагога початкової ланки освіти: проблеми та перспективи» (Одеса, 2012 р.), «Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору» (Чернігів, 2012 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (Вінниця, 2013 р.);

– *науково-практичних семінарах*: «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти» (Тернопіль, 2013 р.), «Причорномор'я та Україна на перехресті культур» (Сімферополь, 2013 р.).

Кандидатська дисертація на тему «Підготовка майбутнього вчителя до інтегративного використання образотворчого мистецтва в початковій школі» була захищена в 2002-му році у спеціалізованій раді із захисту дисертацій К 41.053.01 у Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використовувалися.

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображено в 67 наукових працях, з яких 61 – одноосібна. Серед них: 1 монографія, 38 статей у наукових фахових виданнях України, 4 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 1 навчально-методичний посібник. Загальний обсяг наукового доробку становить 61 друкований аркуш.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, переліку умовних скорочень, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (596 найменувань, з них 19 – іноземною мовою), 17 додатків на 79 сторінках. Робота містить 48 таблиць і 25 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 534 сторінки, з них 389 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету; викладено його концептуальну ідею, завдання; розкрито методологічну і теоретичну основи дослідження; охарактеризовано методи дослідно-експериментальної роботи; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі «**Арт-терапія як науково-педагогічна проблема**» проаналізовано основні дефініції дослідження; здійснено ретроспективний аналіз становлення і розвитку арт-терапії; визначено можливості арт-терапії як засобу адаптації учнів до навчання в початковій школі; охарактеризовано арт-терапевтичні технології.

З'ясовано, що в науковій літературі не існує загальноприйнятого визначення «арт-терапія». Цей термін завжди був пов'язаний з психотерапією і розглядався як її напрям, форма або метод. Окремі дослідники (А. Грішина, Л. Лебедева, М. Наумбург, Л. Повсян, О. Смілянець) акцентують увагу на творчій діяльності, гармонізації і загальному оздоровленні особистості; трактують арт-терапію як альтернативну практику, набір емпіричних прийомів, інноваційну технологію.

Поняття «*арт-терапія*» нами визначено як інноваційна освітня технологія «лікування» засобами образотворчого мистецтва, а саме малюнком, графікою, живописом, скульптурою, для гармонійного розвитку особистості. Як допоміжні засоби в арт-терапії використовуються музика, казка, танець, гра, драма тощо. «Лікування» розуміється як зміна стереотипів поведінки, підвищення адаптаційних здібностей, активізація внутрішніх ресурсів особистості.

Встановлено, що в науці утворилися три самостійних напрями арт-терапії: педагогічний, психотерапевтичний (медичний), соціальний (терапія зайнятості). Їх об'єднує використання художньої творчості як лікувального фактора, що відволікає дитину від неприємних переживань або гармонізує її емоційну сферу. У дисертації репрезентовано педагогічний напрям арт-терапії, який полягає в певній «соціальній терапії» особистості дитини та корекції стереотипів її поведінки засобами художньої діяльності. Педагогічна арт-терапія має неклінічну спрямованість, розрахована на потенційно здорову особистість, пов'язана зі зміцненням психічного здоров'я дитини і реалізує здебільшого профілактичні та корекційні функції. Окрім цього педагогічна арт-терапія створює умови для розкриття внутрішнього потенціалу і збагачення соціокультурного досвіду молодших школярів через активне залучення їх до різних видів творчої діяльності – музики, танцю, театру, гри.

На відміну від артпедагогіки, яка зосереджена на вихованні й навчанні осіб з обмеженими можливостями засобами мистецтва, формуванні в них основ художньої культури й оволодінні практичними вміннями в різних видах художньої діяльності, педагогічна арт-терапія дає змогу реалізовувати всі компоненти корекційно-розвивального процесу в освіті (навчання, виховання, розвиток і корекцію) засобами мистецтва, сприяє стабілізації емоційної сфери учня, успішній адаптації до нових умов. У спеціально створеному арт-терапевтичному процесі відбувається поглиблене самопізнання, самоприйняття й особистісний ріст кожної дитини.

Звернення до історичних джерел арт-терапії дало можливість виокремити чотири періоди її розвитку:

– *80-ті роки XIX століття – 30-ті роки XX століття* (використання засобів мистецтва у психіатричних клініках і в роботі з дітьми) – вивчення дитячого мистецтва; співпраця художників, арт-педагогів з психіатрами; поява «мистецтва аутсайдерів»; вивчення продукції спонтанної образотворчої діяльності психічно хворих;

– *40–60-ті роки XX століття* (активна популяризація арт-терапії) – введення терміну «арт-терапія»; поява «піонерів», «інтелектуальних лідерів» арт-терапії; спроба об'єднання арт-терапевтів;

– *70–80-ті роки XX століття* (професійне становлення) – створення перших професійних об'єднань, асоціацій, центрів з арт-терапії; державна реєстрація арт-терапії як самостійної спеціальності; визнання арт-терапії як педагогічної спеціальності; професійна підготовка арт-терапевтів;

– *90-ті роки XX століття* – наш час (сучасна арт-терапія) – розширення сфер використання арт-терапії; інтеграція арт-терапії з різними формами терапії; мультидисциплінарна орієнтація арт-терапії.

У процесі дослідження встановлено, що елементи арт-терапії найчастіше у своїй практичній діяльності використовують практичні психологи та соціальні педагоги з метою адаптації молодших школярів до навчання в початковій школі. З'ясовано, що процес адаптації першокласників протікає по-різному – від 3–4-х тижнів до 2-х місяців, залежно від індивідуальних особливостей дитини, протягом якої і відбувається її звикання до шкільних умов. У нашому баченні контроль за процесом адаптації першокласників до школи має здійснюватися, з одного боку, шкільним психологом (соціальним педагогом), з іншого – вчителем початкової школи. Перший етап бажано проводити в жовтні, коли значна частина учнів вже встигла адаптуватися до зміни провідної діяльності та соціального статусу. Саме цей період дає змогу не лише виявити дітей із труднощами в адаптації, а й вчасно надати їм необхідну психолого-педагогічну допомогу, адже від того, наскільки швидко дитина адаптується до умов шкільного життя, залежать її подальші успіхи в навчанні (відомо, що одні діти адаптуються легко, без психічних травм, інші – важко, що і спричиняє появу «шкільної дезадаптації»).

Аналіз праць науковців Л. Дзюбко, Т. Дубовицької, В. Оржеховської, А. Прихожан, Н. Самоукіної засвідчив, що серед проблем, пов'язаних з адаптацією учнів до навчання у початковій школі, головними є дидактогенії, шкільні страхи, тривожність. Вони спричиняють погіршення психічного та фізичного здоров'я дітей, появу нервових зривів, істеричних реакцій, невпевненості, загальмованості, дратівливості, небажання відвідувати школу. Додатковим дестабілізуючим чинником, що ускладнює цей процес, є «криза семи років». Встановлено, що названі вище проблеми можна успішно компенсувати за допомогою арт-терапії, залучаючи молодших школярів до активної участі в різноманітних видах арт-терапевтичної діяльності – малюванні, ліпленні, виготовленні художніх виробів тощо.

Доведено, що арт-терапію можна адаптувати до педагогічної практики. Зокрема, вчитель початкової школи може використовувати її без участі психолога або соціального педагога для вирішення діагностичних, психотерапевтичних, виховних, розвивальних, корекційних, профілактичних та інших завдань за умови спеціальної підготовки.

Встановлено, що арт-терапію доцільно використовувати як інноваційну технологію при проведенні спеціально організованих арт-терапевтичних занять з метою адаптації дітей до школи, для розв'язання міжособистісних конфліктів, у групах продовженого дня або логічно включати її елементи в контекст уроку для кращого наочного пояснення матеріалу, активізації або релаксації учнів.

Аналіз дисертаційних досліджень (О. Копитін, Л. Лебедева, С. Старикова) показав, що сутність поняття «арт-терапевтична технологія» (АТТ) остаточно не з'ясовано. Авторське розуміння дефініції «*арт-терапевтична технологія*» полягає у трактуванні її як освітньої технології, яка містить сукупність дій з арт-терапевтичної діагностики, що базуються на

проведенні діагностики на основі вільного і проєктивного малювання; конструювання і реалізації арт-терапевтичного процесу, які охоплюють розробку та апробацію на практиці арт-терапевтичних занять з чітко визначеною структурою: невербальною (творчою, неструктурованою), де основний засіб самовираження – малюнок, і вербальною, що передбачає словесне обговорення та інтерпретацію малюнків; аналізу арт-терапевтичного процесу, який дає змогу констатувати результати або спланувати перспективну систему корекційно-розвивальних заходів і забезпечує комфортні умови для розвитку учнів.

У процесі дослідження з'ясовано, що головною характеристикою АТТ є інтегративність, оскільки у структурі арт-терапевтичного заняття можуть бути використані гра, музика, казка. До арт-терапевтичних технологій ми відносимо ігрову, пісочну, казкову, музичну, театралізовану, танцювально-рухову, фототерапію, які мають свої особливості, характеризуються внутрішньою спорідненістю, прагнуть до взаємодоповнення, спрямовані на розвиток особистості молодшого школяра.

У другому розділі **«Стан підготовки вчителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій»** представлено результати моніторингового дослідження використання АТТ учителями початкової школи, практичними психологами і соціальними педагогами; проаналізовано нормативне забезпечення процесу підготовки вчителів початкової школи до використання АТТ; розроблено професіограму вчителя початкової школи у контексті підготовки до використання АТТ; визначено компоненти, конкретизовано критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до використання зазначених технологій.

У процесі констатувального етапу експерименту здійснено моніторингове дослідження використання АТТ вчителями початкової школи, практичними психологами і соціальними педагогами, яке дало змогу констатувати, що педагоги усвідомлюють важливість арт-терапії та АТТ, особливо зацікавлені в їх можливостях учителі-початківці. Вчителі вважають, що завдяки арт-терапії та АТТ можливо оптимізувати процес навчання у початковій школі. Вони погоджуються із твердженням про доцільність розширення функціональних обов'язків учителя початкової школи, додавши діагностичну, корекційну та терапевтичну функції. Соціальні педагоги та практичні психологи вважають можливою співпрацю з учителями щодо використання АТТ у роботі з молодшими школярами. Констатувальний етап дослідження підтвердив наявність вагомого потенціалу арт-терапії та АТТ у професійній діяльності вчителя початкової школи та недостатню готовність учителів до його використання.

Аналіз навчальних планів дав змогу констатувати відсутність дисциплін, безпосередньо спрямованих на підготовку майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ. У блоці **«Дисципліни професійної і практичної підготовки»** виокремлено курси, які передбачають

засвоєння психолого-педагогічних знань, необхідних студентам для роботи з учнями молодшого шкільного віку («Психологія загальна та вікова», «Психологія педагогічна», «Основи психодіагностики», «Педагогічні технології в початковій школі»); також дисципліни, які частково містять художньо-творчий компонент («Образотворче мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання»). Аналіз робочих програм, навчально-методичних комплексів зазначених дисциплін засвідчив відсутність належної уваги до арт-терапії і АТТ, що знижує якість професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

На основі наукових положень Н. Кузьміної, Л. Петриченко, Г. Петрової, О. Федій, О. Щербакова розроблено професіограму вчителя початкової школи у контексті підготовки до використання АТТ, що охоплює комплекс відповідних знань (психолого-педагогічних, методичних, організаційних, арт-терапевтичних), умінь (дидактичних, психолого-педагогічних, арт-терапевтичних) і навичок, здібностей (дидактичних, загальних, рефлексійно-гностичних, інтерактивно-комунікативних); рольовий спектр (вихователя, посередника, захисника, учасника спільної діяльності, організатора, наставника, порадника, психотерапевта); професійно значущі й особистісні риси та якості, необхідні вчителю для ефективного здійснення професійної діяльності. Спеціальні арт-терапевтичні знання визначено нами як знання про способи оздоровлення організму дитини у процесі сприйняття творів образотворчого мистецтва і в результаті особистої участі в художньо-творчій діяльності. Арт-терапевтичні вміння розглядаємо як спеціальні вміння, сформовані на основі арт-терапевтичних знань, які можна використовувати у практичній діяльності для профілактики і корекції деструктивних емоційних станів молодших школярів, а також для релаксації і зняття втоми.

Аналіз наукових праць з теорії і методики професійної освіти дав змогу визначити *готовність майбутнього вчителя початкової школи до використання АТТ* як інтегративне утворення особистості, що складається з мотиваційно-ціннісного, змістового, процесуального і креативного компонентів та характеризується наявністю мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності, а також арт-терапевтичних знань, умінь і навичок, особистісних та професійно значущих якостей, творчого потенціалу для оптимізації навчально-виховного процесу в початковій школі.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності передбачає наявність у студентів мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності; змістовий – охоплює сукупність арт-терапевтичних знань, необхідних майбутньому вчителю початкової школи для ефективного здійснення арт-терапевтичної діяльності; процесуальний – базується на комплексі арт-терапевтичних умінь і навичок, що забезпечують оптимізацію навчально-виховного процесу початкової школи;

креативний компонент характеризує здатність майбутнього вчителя до прояву креативності при використанні АТТ у навчально-виховному процесі початкової школи.

Відповідно до структури готовності майбутніх учителів початкової школи щодо використання АТТ конкретизовано критерії та показники її сформованості. Зокрема, *мотиваційний критерій* визначає ступінь сформованості мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності. Показниками критерію є наявність інтересу до арт-терапії та АТТ; позитивне ставлення до арт-терапії; наявність мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності. *Когнітивний критерій* передбачає оволодіння арт-терапевтичними знаннями, що забезпечують цілісне уявлення про феномен арт-терапії, її можливості та специфіку впровадження у навчально-виховний процес початкової школи. Показниками критерію визначено розуміння можливостей використання арт-терапії та АТТ; системність, повноту і ґрунтовність арт-терапевтичних знань; необхідність самостійно набувати та поповнювати арт-терапевтичні знання. *Операційний критерій* базується на оволодінні арт-терапевтичними і професійно-педагогічними вміннями для ефективної організації арт-терапевтичної діяльності з молодшими школярами. Показниками критерію визначено наявність комплексу професійно-педагогічних і спеціальних арт-терапевтичних умінь; володіння АТТ та арт-терапевтичними техніками; здатність використовувати АТТ у роботі з молодшими школярами. *Творчий критерій* дає можливість визначити наявність творчого потенціалу і творчого мислення у майбутнього вчителя початкової школи для ефективної організації арт-терапевтичної діяльності з молодшими школярами. Показниками критерію є наявність творчого потенціалу для організації арт-терапевтичних занять; сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат арт-терапевтичної діяльності; наявність творчого мислення.

На основі визначених критеріїв та їхніх показників виокремлено рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ: початковий, низький, відтворювальний, достатній, творчий та узагальнено їх характеристику.

У третьому розділі «**Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій**» обґрунтовано методологічні підходи у підготовці майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ; визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до їх використання; представлено модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ.

Науковий пошук й аналіз науково-педагогічної літератури дали підстави стверджувати, що для вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ найефективнішими є системний, особистісно орієнтований, компетентнісний і професіографічний підходи.

Положення системного підходу стосовно проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ передбачають: обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до зазначеного виду діяльності, що має певну структуру, з відповідними взаємопов'язаними компонентами; визначення структури готовності майбутнього вчителя початкової школи до використання АТТ, яка представлена мотиваційно-ціннісним, змістовим, процесуальним і креативним компонентами.

Особистісно орієнтований підхід розглядає особистість майбутнього вчителя як професіонала, здатного нестандартно підходити до організації навчально-виховного процесу в початковій школі, використовуючи АТТ. Положення особистісно орієнтованого підходу враховувалися під час визначення та аналізу арт-терапевтичних технологій; розробки професіограми вчителя початкової школи у контексті використання АТТ; виокремлення педагогічних умов, зокрема такої як реалізація особистісно орієнтованої взаємодії у системах «викладач – студент», «студент – студентський колектив».

На основі ідей компетентнісного підходу окреслено комплекс психолого-педагогічних, методичних, організаційних, арт-терапевтичних *знань*; дидактичних, психолого-педагогічних, арт-терапевтичних *умінь*; професійно значущих і особистісних *якостей* у структурі професіограми вчителя початкової школи у контексті підготовки до використання АТТ; визначено компоненти готовності до використання АТТ; виокремлено другу педагогічну умову підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ – оптимізація навчального процесу через поглиблення і систематизацію арт-терапевтичних знань.

Основним положенням професіографічного підходу є ідея про обґрунтування «ідеальної» професіограми вчителя. Це положення враховувалося під час визначення складових професіограми вчителя початкової школи у контексті підготовки до використання АТТ, що містить здібності, ролі, професійно значущі й особистісні риси та якості, які формуються у процесі оволодіння знаннями, уміннями та навичками.

Ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ залежить від педагогічних умов як взаємопов'язаного комплексу спеціально впроваджених заходів у навчально-виховний процес вищого навчального закладу, що забезпечуватимуть досягнення студентами належного рівня готовності до використання АТТ.

Перша педагогічна умова передбачає формування внутрішньої позитивної мотивації до використання АТТ. Її виокремлення зумовлене тим, що саме позитивна мотивація спонукає студентів діяти, формує інтерес, викликаючи при цьому позитивні емоції і переживання. Спеціально організована арт-терапевтична діяльність у процесі проведення занять створює емоційно піднесений настрій, позитивну атмосферу, що продукує яскраві емоції у студентів, які дають змогу відчувати радість, емоційний підйом, задоволення, комфорт від занять арт-терапією.

Оптимізація навчального процесу через поглиблення та систематизацію арт-терапевтичних знань базується на введенні у процес підготовки майбутніх учителів початкової школи спецкурсів «Основи арт-терапії» та «Арт-терапевтичні технології в початковій школі». Третя педагогічна умова націлює на реалізацію особистісно орієнтованої взаємодії у системах «викладач – студент», «студент – студентський колектив». Специфіка змісту особистісно орієнтованої взаємодії викладача і студентів полягає не тільки в обміні навчальною інформацією, але й позитивними емоціями та відчуттями, цінностями, практичним життєвим досвідом. Мета особистісно орієнтованої взаємодії викладача і студентів у навчально-виховному процесі вищої школи спрямована на свідомий, інтенсивний, продуктивний розвиток і саморозвиток студентів та особистісно-професійне самовдосконалення педагога. При цьому організація навчального процесу вирізняється гуманістичною, терапевтичною і демократичною спрямованістю. Створення креативного освітнього середовища у навчальному процесі вищого навчального закладу впливає на розвиток творчої особистості студента, у якому йому надається максимальна свобода вибору, шляхом вдосконалення природних здібностей, рис і якостей. Це досягається через використання у навчальному процесі різноманітних арт-терапевтичних занять, інноваційних методів і технологій навчання.

Для дослідження процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ було зреалізовано системний підхід, що передбачав розробку відповідної системи та експериментальну перевірку її ефективності. Аналіз наукових праць з педагогіки, психології дав змогу визначити модель як графічно представлену систему підготовки фахівця, яку можна коригувати і вдосконалювати залежно від змін умов і вимог суспільства. Ця система реалізується через спеціальні підсистеми – взаємопов'язані блоки, які забезпечують основу для її організації та впровадження: теоретичний – мета, методологічні підходи і принципи (суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач – студенти», гуманістичної спрямованості навчального процесу, активізації розумового й емоційного потенціалу студентів у процесі навчання, формування позитивної установки на навчання, системності, науковості, зв'язку теорії з практикою, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, доступності та міцності знань, спрямованості процесу навчання на всебічний і гармонійний розвиток особистості студента); змістовий – етапи підготовки (ознайомлювальний, базовий, конструктивний) і навчальні дисципліни («Психологія загальна та вікова», «Психологія педагогічна», «Основи психодіагностики», «Педагогічні технології в початковій школі», «Образотворче мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання»); процесуальний – форми (традиційні та інтегративні), методи (традиційні та інноваційні – інтерактивні, креативні), прийоми, засоби (традиційні і специфічні для кожного виду терапевтичних занять); оцінювальний – компоненти

(мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний, креативний), критерії (мотиваційний, когнітивний, операційний, творчий), рівні сформованості готовності (початковий, низький, відтворювальний, достатній, творчий) і результат підготовки (рис. 1).

Розроблена система підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ передбачає організацію безперервного, поступового й поетапного процесу залучення студентів до арт-терапевтичної діяльності; дотримання визначених педагогічних умов у процесі вивчення дисциплін професійної і практичної підготовки; раціональне поєднання традиційних і інтегративних форм, інноваційних методів і специфічних засобів навчання; упровадження в навчальний процес двох авторських спецкурсів – «Основи арт-терапії» та «Арт-терапевтичні технології в початковій школі». Зміст спецкурсу «Основи арт-терапії» розкриває базові арт-терапевтичні поняття, сфери застосування арт-терапії, завдання, принципи, функції арт-терапевтичної діяльності, проблеми та перспективи розвитку арт-терапії в Україні та світі; особливості проєктивних графічних методик; форми арт-терапевтичної роботи; правила організації і проведення арт-терапевтичних занять. Спецкурс «Арт-терапевтичні технології в початковій школі» спрямований на підготовку майбутніх учителів початкової школи до розробки та проведення різного роду терапевтичних занять, поглиблення арт-терапевтичних знань і вдосконалення арт-терапевтичних умінь і навичок. У спецкурсі представлено особливості організації арт-терапевтичної роботи з дітьми, методику обговорення дитячих малюнків В. Оклендер, арт-терапевтичні техніки для молодших школярів, комплексні АТТ.

Дієвість розробленої моделі забезпечується принципами системності, науковості, зв'язку теорії з практикою, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, доступності та міцності знань, спрямованості процесу навчання на всебічний, гармонійний розвиток особистості студента, суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач – студенти», гуманістичної спрямованості навчального процесу, активізації розумового й емоційного потенціалу студентів у процесі навчання, формування позитивної установки на навчання. Вибір цих принципів зумовлений сутністю, особливостями і змістом арт-терапевтичної діяльності та детермінує добір і використання педагогічних умов, форм і методів, що сприяють удосконаленню підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ.

У четвертому розділі **«Методична реалізація системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій»** представлено змістово-процесуальне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ; охарактеризовано інноваційні методи і прийоми підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ, практичну складову цієї підготовки; окреслено можливості використання АТТ у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

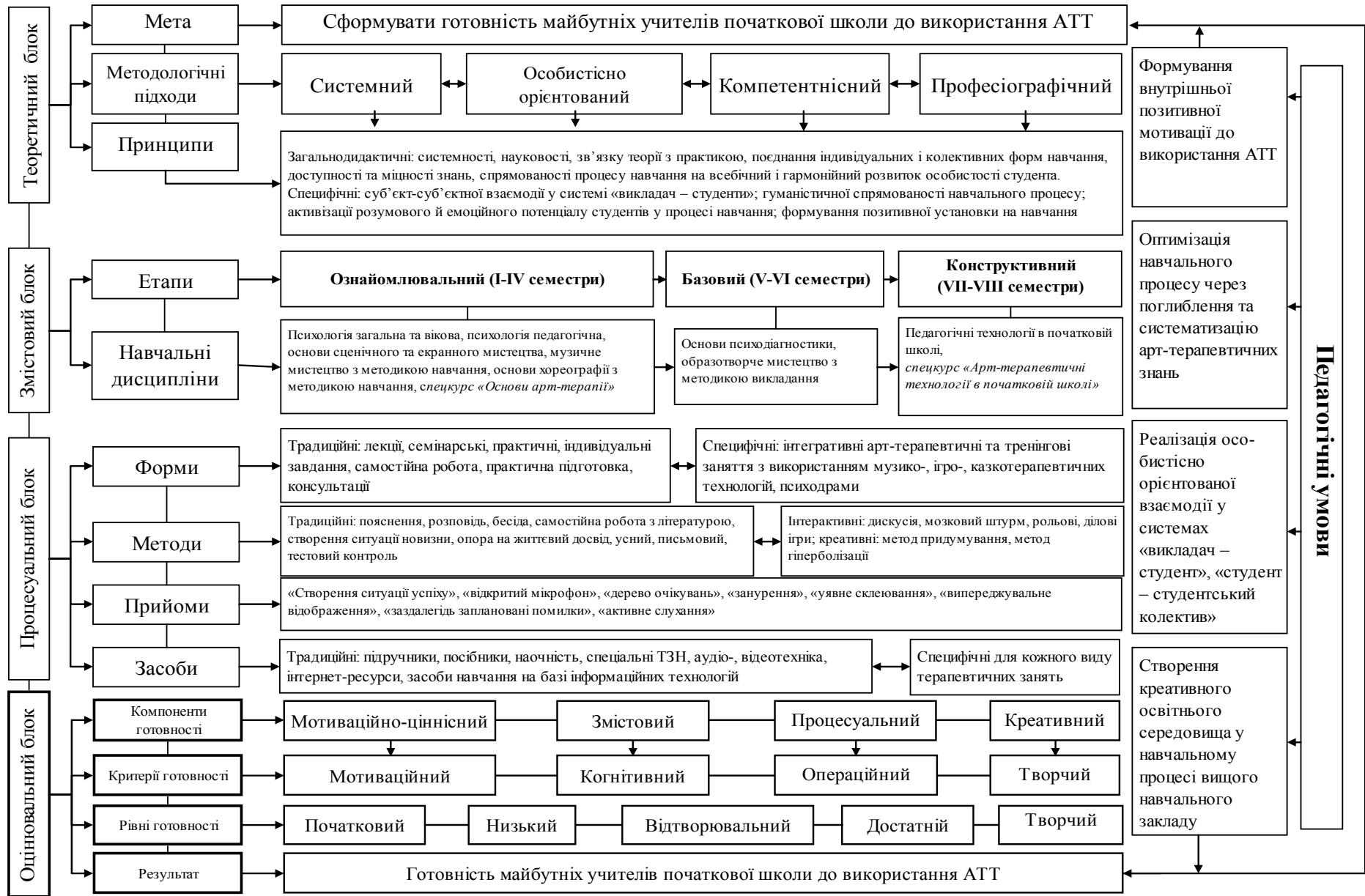

Рис. 1. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ

Основний акцент при формуванні готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ зроблено на вивченні спецкурсів «Основи арт-терапії» і «Арт-терапевтичні технології в початковій школі».

Арт-терапевтична діяльність, що уникає традиційного раціонально-інформативного викладання навчального матеріалу й передбачає володіння майбутніми вчителями початкової школи арт-терапевтичними знаннями і вміннями, зумовила пошук відповідних форм, методів і засобів навчання. Ці форми і методи використовуються не ізольовано, а в певній системі. Основними у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ вважаємо *традиційні форми* організації навчального процесу – лекції з використанням «план-карт» і малюнків-ілюстрацій (лекції-дискусії, лекції із заздалегідь запланованими помилками, лекції-візуалізації, лекції-презентації); семінарські – семінар запитань і відповідей, семінар-доповідь, семінар-обговорення, семінар-диспут, семінар-конференція; практичні (арт-терапевтичні сесії з чітко визначеною структурою: «введення і розігрів», «основна частина», «завершення і обговорення результатів»); індивідуальні завдання (виконання завдань практичного спрямування); самостійна робота (підготовка рефератів, цікавих повідомлень, практичних завдань, курсових робіт); практична підготовка, консультації (надання рекомендацій щодо організації і проведення арт-терапевтичних занять з молодшими школярами у групі продовженого дня) й *інтегративні*, що дають змогу активізувати студентів з метою здобуття спеціальних знань, вироблення на цій основі вмінь і навичок, необхідних для професійної діяльності (інтегративні арт-терапевтичні та тренінгові заняття з використанням музико-, ігро-, казкотерапевтичних технологій, психодрами).

У дослідженні представлено методи, які забезпечують реалізацію завдань підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ: *традиційні методи* (пояснення, розповідь, бесіда, самостійна робота з літературою, створення ситуації новизни, опора на життєвий досвід, усний, письмовий, тестовий контроль) та *інноваційні* (інтерактивні, креативні), спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі. Особливої уваги заслуговують *інтерактивні методи*, що дають змогу активізувати пізнавальну діяльність студентів, формувати критичне мислення, ухвалювати виважені рішення під час дискутування у процесі діалогового навчання (дискусія, метод проектів, «мозковий штурм», «асоціативний куш», рольові, ділові ігри, кейс-метод). До *креативних методів*, що забезпечують стимуляцію активності, творчості, розвиток уяви, асоціативно-образного мислення, сприяють виникненню цікавих ідей, віднесено метод придумування, метод «Якби ...», метод гіперболізації, метод інверсії. Запровадження інноваційних методів відбувається за допомогою відповідних прийомів: «створення ситуації успіху», «відкритий мікрофон», «дерево очікувань», «занурення», «уявне склеювання», «випереджувальне відображення», «заздалегідь заплановані помилки», «активне слухання».

Специфіка процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ зумовлює необхідність комплексного застосування *традиційних* (підручники, посібники, наочність, спеціальні ТЗН, аудіо-, відеотехніка, інтернет-ресурси) і *специфічних* для кожного виду терапевтичних занять (арт-терапевтичного, казкотерапевтичного, музикотерапевтичного, заняття з ігрової терапії, заняття з пісочної терапії, заняття з театральної терапії, заняття з танцювально-рухової терапії) засобів навчання.

Практична складова підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ передбачає запровадження додаткових завдань арт-терапевтичного спрямування до кожного виду практики (навчальної, педагогічної практики в літніх оздоровчих закладах, педагогічної практики зі спеціалізації, педагогічної практики); залучення студентів до проблемної групи «Арт-терапія в освіті», серед завдань якої визначено участь майбутніх педагогів у науково-дослідній роботі в галузі арт-терапії (написання наукових статей, індивідуально-дослідних завдань, курсових робіт), формування і вдосконалення арт-терапевтичних знань, умінь і навичок студентів (розробка і проведення арт-терапевтичних занять).

Організація належного процесу адаптації студентів-першокурсників до вищого навчального закладу відбувається за допомогою спеціально розробленої тренінгової програми «Адаптація до університету», спрямованої на розвиток стратегії успішного навчання, засвоєння норм студентського середовища, освоєння соціально-психологічного простору університету. Основними методами і технологіями визначено проєктивне малювання, творчі вправи, ігри, психогімнастику, аутогенне тренування, дискусії, музикотерапію, казкотерапію.

АТТ можна використовувати у формі *фронтальних занять* – під час проведення семінарів (тренінгове або корекційне заняття); *лабораторних (практичних) занять* з поділом групи на підгрупи; під час організації *самостійної роботи у проблемній групі*, яка допускає вільне відвідування і неформальне творче спілкування у спільній художній діяльності; *індивідуальних занять*, що забезпечують можливості для встановлення взаємодії у системі «викладач – студент».

Ефективними для підготовки майбутніх учителів початкової школи до зазначеного виду діяльності є комплексні АТТ, серед яких особливе місце належить проєктивному малюванню (графічні тести особистісної і сімейної групи), психодрамі, театральній педагогічній технології, музикотерапії. Кожна з названих комплексних АТТ має чітко виражену структуру і методику проведення. Підбір і використання АТТ здійснюється залежно від мети і завдань конкретної педагогічної ситуації. Це можуть бути як завдання для релаксації (заспокоєння, розслаблення, зняття втоми), так і з метою активізації пізнавальних процесів.

До найбільш поширених арт-терапевтичних технік віднесено «монотипію», «кляксографію», «мандала», «техніку спрямованої візуалізації». Арт-терапевтичні вправи представлені групами

(вправи з кольорами, з карлючками, з чорнильними плямами, для індивідуальних та групових занять арт-терапією).

У п'ятому розділі **«Експериментальна перевірка системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій»** здійснено діагностику стану готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ, презентовано організацію та методику експериментального дослідження та представлено інтерпретацію результатів експериментального дослідження.

Формувальний етап експерименту передбачав перший та другий зрізи. На початку його проведення було сформовано дві групи студентів спеціальності «Початкова освіта»: експериментальну (ЕГ) (85 осіб Інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка) і контрольну (КГ) (79 осіб Ізмаїльського державного гуманітарного університету та Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка).

Загальна мета формувального етапу експерименту полягала в дослідній оцінці ефективності розробленої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ, що впроваджувалася згідно з визначеними етапами: ознайомлювальним, базовим, конструктивним, відповідно до яких здійснювалося формування компонентів, критеріїв і показників готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ.

Перший етап (*ознайомлювальний*) передбачав формування у студентів мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності, чітких уявлень про суть та можливості арт-терапії. Цей етап був спрямований на стимулювання інтересу до арт-терапії та арт-терапевтичної діяльності, формування спеціальних арт-терапевтичних знань, умінь і навичок. Основна робота з підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ проводилася під час апробації тренінгової програми для студентів-першокурсників «Адаптація до університету», вивчення психолого-педагогічних дисциплін («Психологія загальна та вікова», «Психологія педагогічна»), дисциплін практичної підготовки («Основи сценічного та екранного мистецтва», «Основи хореографії з методикою навчання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», а також авторського спецкурсу «Основи арт-терапії»), навчальної (психолого-педагогічної) практики.

Другий етап (*базовий*) передбачав застосування студентами арт-терапевтичних знань, умінь і навичок на практиці. Експериментальна робота спрямовувалася на розвиток якостей і здібностей студентів до арт-терапевтичної діяльності, подальший розвиток мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності під час вивчення дисциплін «Основи психодіагностики», «Образотворче мистецтво з методикою навчання» та проходження психолого-педагогічної практики.

Мета третього етапу (*конструктивного*) – систематизація арт-терапевтичних знань, удосконалення вмінь і навичок, усвідомлення важливості використання АТТ у навчально-

виховному процесі початкової школи. Основна робота здійснювалась у рамках курсу «Педагогічні технології в початковій школі», авторського спецкурсу «Арт-терапевтичні технології в початковій школі», педагогічної практики та практики зі спеціалізації. На цьому етапі студенти готували та презентували арт-терапевтичні корекційні програми для молодших школярів.

З метою визначення ефективності експериментальної системи був проведений порівняльний аналіз результатів I та II зрізів формувального етапу дослідження. Діагностика готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТГ проводилася за зазначеними критеріями та показниками. Використані методи математично-статистичної обробки дали змогу простежити кількісні зміни у формуванні досліджуваного феномену (табл.).

Таблиця

Кількісна характеристика рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТГ на формувальному етапі дослідження (у %)

Групи	Рівні	Критерії готовності							
		Мотиваційний		Когнітивний		Операційний		Творчий	
		I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
КГ	Творчий	–	2,53	–	2,53	–	3,80	7,59	8,86
	Достатній	8,86	12,66	10,13	13,92	17,72	21,52	48,10	49,37
	Відтворювальний	24,05	27,85	24,05	29,11	24,05	26,58	15,19	17,72
	Низький	40,51	37,97	43,04	37,97	39,24	35,44	18,99	16,46
	Початковий	26,58	18,99	22,78	16,45	18,99	12,66	10,13	7,59
ЕГ	Творчий	–	10,59	–	11,77	–	11,77	2,35	14,12
	Достатній	5,88	17,65	5,88	20,00	9,41	24,705	38,83	45,88
	Відтворювальний	18,82	44,70	18,82	38,82	21,18	24,705	22,35	28,23
	Низький	36,47	17,65	50,59	29,41	40,00	35,29	25,88	11,77
	Початковий	38,83	9,41	24,71	–	29,41	3,53	10,59	–

Як свідчать дані табл., на початку експерименту у процесі діагностики мотиваційного критерію готовності виявлено, що студенти мають початковий (ЕГ – 38,83%, КГ – 26,58%), низький (ЕГ – 36,47%, КГ – 40,51%), відтворювальний (ЕГ – 18,82%, КГ – 24,05%), достатній (ЕГ – 5,88%, КГ – 8,86%) рівні готовності до використання АТГ. Діагностика стану сформованості показників когнітивного критерію готовності засвідчила, що студенти мають початковий (ЕГ – 24,71%, КГ – 22,78%), низький (ЕГ – 50,59%, КГ – 43,04%), відтворювальний (ЕГ – 18,82%, КГ – 24,05%) рівні знань про арт-терапію. Згідно з результатами діагностики операційного критерію готовності визначено, що у студентів сформовано початковий (ЕГ – 29,41%, КГ – 18,99%), низький (ЕГ – 40%, КГ – 39,24%), відтворювальний (ЕГ – 21,18%, КГ – 24,05%) рівні умінь.

Результати діагностики творчого критерію засвідчили, що студенти мають початковий (ЕГ – 10,59%, КГ – 10,13%), низький (ЕГ – 25,88%, КГ – 18,99%), відтворювальний (ЕГ – 22,35%, КГ – 15,19%) рівні готовності до використання АТТ.

Наприкінці II зрізу ми діагностували лише у 9,41% студентів ЕГ початковий рівень сформованості показників мотиваційного критерію та у 3,53% – операційного. Студентів із початковим рівнем готовності до використання АТТ за когнітивним та творчим критерієм не виявлено зовсім. Як істотний позитивний момент відзначимо збільшення кількості студентів ЕК, яким встановлено творчий рівень готовності до використання АТТ, а саме 10,59% – за мотиваційним, 11,77% – когнітивним та операційним та 14,12% – творчим критерієм.

Після завершення експериментальної роботи у 18,99% студентів КГ встановлено початковий рівень готовності та у 37,97% низький за мотиваційним критерієм. Подібні результати отримано і за іншими критеріями, а саме: у 16,45% встановлено початковий рівень та у 37,97% низький рівень готовності за когнітивним критерієм. II зріз дає підстави для констатації того, що 12,66% майбутніх учителів початкової школи за операційним критерієм знаходяться на початковому рівні та 35,44% – на низькому. Встановлено також, що 7,59% студентів мали початковий та 16,46% низький рівень готовності до використання АТТ – за творчим критерієм.

Отримані результати формувального етапу експерименту репрезентували позитивну динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ і дали підстави стверджувати, що рівень підготовки студентів ЕГ є вищим, ніж студентів КГ (рис. 2), що свідчить про ефективність розробленої авторської системи підготовки.

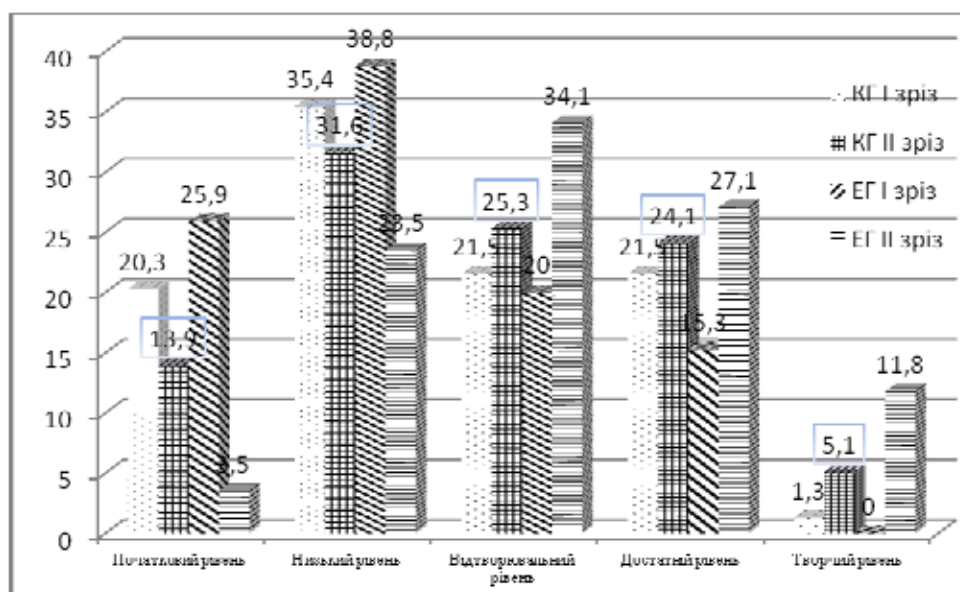

Рис. 2. Динаміка сформованості рівнів готовності студентів КГ і ЕГ до використання АТТ на формувальному етапі дослідження (I, II зрізи)

Виявлено стійку тенденцію переходу студентів ЕГ із початкового і низького рівнів на відтворювальний і достатній. Творчий рівень готовності наприкінці експерименту продемонстрували 11,8% студентів ЕГ; достатній – 27,1%; відтворювальний – 34,1%; низький – 23,5% і початковий – 3,5%. У КГ відбулися незначні позитивні зрушення: творчий рівень готовності було виявлено у 5,1% студентів, достатній – 24,1%, відтворювальний – 25,3%, низький – 31,6%, початковий – 13,9%.

Для аргументованого підтвердження того, що результати педагогічного експерименту не є випадковими, а забезпечені саме реалізацією запропонованої системи підготовки, здійснено їх статистичну перевірку. Оскільки КГ та ЕГ однорідні за характеристиками – обґрунтованим є використання методики порівняння дисперсій у досліджуваних групах із використанням F-критерію за оцінками визначених критеріїв готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ. Одержані значення F-критерію дають змогу зробити висновок, що відмінності показників студентів КГ та ЕГ вірогідні. Зокрема, F-критерій у ЕГ перебуває в межах табличної величини від 1,3 до 1,6 та становить 1,4715, тоді як F-критерій у КГ є значно меншим – 1,1295 і не входить у визначені межі табличної величини, а тому не є значущим. Отже, можна стверджувати, що зміни в рівнях сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ забезпечені реалізацією визначених педагогічних умов, а запропонована авторська система, впроваджена в ЕГ, є дієвою і статистично обґрунтованою та валідно достовірною.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ, що виявляється в обґрунтуванні теоретичних і методичних засад, виокремленні педагогічних умов, розробці моделі системи підготовки та її експериментальній перевірці.

1. Узагальнення результатів теоретичного аналізу досліджень зарубіжних і вітчизняних учених дало можливість розкрити загальні підходи до трактування основних дефініцій дослідження. Встановлено, що дослідники по-різному визначають арт-терапію, зосереджуючи увагу на медичному (психологічному) або педагогічному напрямках: форма психотерапії за допомогою візуального, пластичного мистецтва, альтернативна практика, сукупність методик або технік, інноваційна технологія. Здійснений у дослідженні аналіз змісту понять «мистецтво», «образотворче мистецтво», «психотерапія» дав змогу визначити суть феномену арт-терапія як інноваційної освітньої технології «лікування» засобами образотворчого мистецтва, а саме малюнком, графікою, живописом, скульптурою для гармонійного розвитку особистості. Як допоміжні засоби в арт-терапії використовуються музика, казка, танець, гра, драма. «Лікування»

розуміється як зміна стереотипів поведінки, підвищення адаптаційних здібностей, активізація внутрішніх ресурсів особистості. У дослідженні зосереджено увагу на педагогічному напрямі арт-терапії, що розрахований на потенційно здорову особистість, пов'язаний зі зміцненням психічного здоров'я дитини і виконує профілактичні та корекційні функції.

У процесі становлення і розвитку арт-терапії визначено чотири періоди. Перший період – використання засобів мистецтва у психіатричних клініках і в роботі з дітьми (80-ті роки XIX століття – 30-ті роки XX століття) – був спрямований на вивчення дитячого мистецтва, співпрацю художників, арт-педагогів з психіатрами, появу «мистецтва аутсайдерів», вивчення продукції спонтанної образотворчої діяльності психічно хворих. Другий період – активна популяризація арт-терапії (40–60-ті роки XX століття) – характеризується введенням терміну «арт-терапія», появою «піонерів» та «інтелектуальних лідерів» арт-терапії, спробою об'єднання арт-терапевтів. Третій період – професійне становлення (70–80-ті роки XX століття) – передбачав створення перших професійних об'єднань, асоціацій, центрів з арт-терапії, державну реєстрацію арт-терапії як самостійної спеціальності, визнання арт-терапії як педагогічної спеціальності, професійну підготовку арт-терапевтів. Четвертий період – сучасна арт-терапія (90-ті роки XX століття – наш час) – представлений розширенням сфер використання арт-терапії, інтеграцією арт-терапії з різними формами терапії, мультидисциплінарною орієнтацією арт-терапії.

На основі результатів аналізу наукового дискурсу дослідників цієї галузі з'ясовано, що «арт-терапевтична технологія» належить до освітніх, а її зміст охоплює сукупність дій з арт-терапевтичної діагностики, конструювання, реалізації та аналізу арт-терапевтичного процесу. Основна мета арт-терапії – забезпечити комфортні умови для розвитку учнів. Арт-терапевтичні технології охоплюють ігрову, пісочну, казкову, музичну, театралізовану, танцювально-рухову, фототерапію.

2. Системний підхід до аналізу педагогічних досліджень дав змогу визначити професіограму вчителя як своєрідний паспорт спеціальності, що віддзеркалює сукупність вимог до спеціальності, яка базується на кваліфікаційній характеристиці, передбачає обсяг і науково обґрунтоване співвідношення суспільно-політичних, спеціальних і психолого-педагогічних знань, а також комплекс педагогічних і методичних умінь і навичок. На основі узагальнення різних психолого-педагогічних підходів професіограму вчителя розглядаємо як ідеальну модель, у якій представлено особистісні якості, вміння та навички, необхідні для здійснення професійної діяльності. Зміст професіограми характеризується інтегрованістю та багатофункціональністю.

Розроблено професіограму вчителя початкової школи у контексті підготовки до використання АТТ, що охоплює комплекс знань (психолого-педагогічних, методичних, організаційних, арт-терапевтичних), умінь (дидактичних, психолого-педагогічних, арт-терапевтичних) і навичок; здібності (дидактичні, загальні, рефлексійно-гностичні, інтерактивно-

комунікативні); рольовий спектр (вихователя, посередника, захисника, учасника спільної діяльності, організатора, наставника, порадника, психотерапевта); професійно значущі й особистісні риси та якості, необхідні вчителю для ефективного здійснення професійної діяльності.

3. Комплексний аналіз наукових праць та власні емпіричні дослідження дали нам підстави розглядати *готовність майбутнього вчителя початкової школи до використання АТТ* як інтегративне утворення особистості, що складається з мотиваційно-ціннісного, змістового, процесуального і креативного компонентів та характеризується наявністю мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності, а також арт-терапевтичних знань, умінь і навичок, особистісних та професійно значущих якостей, творчого потенціалу для оптимізації навчально-виховного процесу в початковій школі.

Конкретизовано критерії й показники готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ: мотиваційний – визначає ступінь сформованості мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності (показниками критерію є наявність інтересу до арт-терапії та АТТ, позитивне ставлення до арт-терапії, наявність мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності); когнітивний – передбачає оволодіння арт-терапевтичними знаннями, що забезпечують цілісне уявлення про феномен арт-терапії, її можливості та специфіку впровадження у навчально-виховний процес початкової школи (показники: розуміння можливостей використання арт-терапії та АТТ, системність, повнота і ґрунтовність арт-терапевтичних знань; необхідність самостійно набувати та поповнювати арт-терапевтичні знання); операційний – дає змогу оволодіти арт-терапевтичними і професійно-педагогічними вміннями для ефективно організації арт-терапевтичної діяльності з молодшими школярами (показники: наявність комплексу професійно-педагогічних і спеціальних арт-терапевтичних умінь, володіння АТТ та арт-терапевтичними техніками, здатність використовувати АТТ у роботі з молодшими школярами); творчий – базується на творчому потенціалі й творчому мисленні майбутнього вчителя початкової школи для ефективно організації арт-терапевтичної діяльності з молодшими школярами (показники: наявність творчого потенціалу для організації арт-терапевтичних занять; сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат арт-терапевтичної діяльності; наявність творчого мислення). Виокремлено п'ять рівнів (початковий, низький, відтворювальний, достатній, творчий) готовності майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ.

4. Виявлено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ як взаємопов'язаний комплекс спеціально впроваджених заходів у навчально-виховний процес вищого навчального закладу, що забезпечуватиме досягнення студентами належного рівня готовності до зазначеного виду діяльності.

Встановлено, що ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ залежить від реалізації відповідних педагогічних умов. Перша педагогічна умова передбачає формування позитивної внутрішньої мотивації до використання АТТ. Її виокремлення зумовлене тим, що саме позитивна мотивація спонукає студентів діяти, формує інтерес, викликаючи при цьому позитивні емоції і переживання. Друга спрямована на оптимізацію навчального процесу через поглиблення та систематизацію арт-терапевтичних знань. Її впровадження базувалося на введенні у навчальний процес підготовки майбутніх учителів початкової школи спецкурсів «Основи арт-терапії» та «Арт-терапевтичні технології в початковій школі». Третя педагогічна умова націлює на реалізацію особистісно орієнтованої взаємодії у системах «викладач – студент», «студент – студентський колектив». Виокремлена умова спрямована на загальний і творчий розвиток особистості студента, реалізацію його потенціалу; організація навчального процесу вирізняється гуманістичною, терапевтичною і демократичною спрямованістю. Четверта педагогічна умова – створення креативного освітнього середовища у навчальному процесі вищого навчального закладу – передбачає розвиток творчої особистості студента, у якому йому надається максимальна свобода вибору, відбувається вдосконалення природних здібностей, рис і якостей.

5. Обґрунтовано та охарактеризовано модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ, яка складається з теоретичного, змістового, процесуального та оцінювального блоків. Теоретичний блок об'єднує мету, базується на конкретних методологічних підходах (системному, особистісно орієнтованому, компетентнісному, професіографічному) і принципах (суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач – студенти», гуманістичної спрямованості навчального процесу, активізації розумового й емоційного потенціалу студентів у процесі навчання, формування позитивної установки на навчання, системності, науковості, зв'язку теорії з практикою, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, доступності та міцності знань, спрямованості процесу навчання на всебічний і гармонійний розвиток особистості студента).

У змістовому блоці відображено поетапність створення системи підготовки студентів до використання АТТ з переліком конкретних навчальних дисциплін.

Процесуальний блок ґрунтується на єдності взаємозумовлених форм (традиційних та інтегративних), методів – традиційних та інноваційних (інтерактивних і креативних), прийомів («створення ситуації успіху», «відкритий мікрофон», «дерево очікувань», «занурення», «уявне склеювання», «випереджувальне відображення», «заздалегідь заплановані помилки», «активне слухання») та засобів підготовки (традиційних і специфічних для кожного виду терапевтичних занять).

Оцінювальний блок системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ включає мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний та креативний компоненти готовності; діагностичний інструментарій визначення її сформованості; критерії та рівні готовності.

6. Експериментальна перевірка системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ здійснювалася у три етапи. На першому етапі проведено анкетування вчителів початкової школи з різним стажем роботи, практичних психологів і соціальних педагогів. Результати анкетування засвідчили незадовільний стан підготовки фахівців до використання АТТ та підтвердили наше припущення про необхідність упровадження системи спеціальної підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ. Другий етап передбачав організацію формульовального етапу експерименту (І зріз), результати якого дали підстави для констатації, що існуюча система підготовки майбутніх учителів початкової школи недостатньо орієнтована на використання арт-терапевтичного компоненту. На третьому етапі впроваджено авторську педагогічну систему. II зріз формульовального експерименту показав, що рівень підготовки до використання АТТ студентів ЕГ був суттєво вищим, ніж у студентів КГ. Творчий рівень виявлено у 11,8% студентів ЕГ (5,1% – КГ), достатній – у 27,1% студентів ЕГ (24,1% – КГ), відтворювальний – у 34,1% студентів ЕГ (25,3% – КГ), низький – у 23,5% студентів ЕГ (31,6% – КГ), початковий рівень – у 3,5% респондентів ЕГ (13,9% КГ). За допомогою методів математичної статистики доведено вірогідність і достовірність отриманих результатів на основі порівняння дисперсій для визначення F-критерію. Це дало підстави стверджувати про ефективність запропонованої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ.

7. Розроблено й упроваджено в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів навчально-методичне забезпечення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ. Для поглиблення та систематизації теоретичних знань з арт-терапії підготовлено навчально-методичний посібник «Арт-терапія: теорія і практика». З метою збагачення арт-терапевтичних знань студентів і розвитку відповідних умінь і навичок розроблено навчально-методичне забезпечення спецкурсів «Основи арт-терапії», «Арт-терапевтичні технології в початковій школі», яке містить комплекс лекційних, семінарських та практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, різнорівневі форми тестового контролю для перевірки знань, умінь та навичок студентів.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів заявленої проблеми. Потребують подальшого вивчення питання наступності у підготовці майбутніх учителів початкової школи до використання АТТ на освітньо-кваліфікаційному рівні «магістр»; розвиток професійної компетентності в галузі арт-терапії на основі акмеологічного підходу; вивчення зарубіжного досвіду з окресленої проблеми.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Праці, які відображають основні наукові результати дисертації***Монографія*

1. Сорока О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: теоретико-методичні основи: монографія / О. В. Сорока. – Тернопіль : Астон, 2015. – 350 с.

Посібник

2. Сорока О. В. Арт-терапія: теорія і практика : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Сорока. – Тернопіль : Астон, 2014. – 196 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

3. Сорока О. В. Проблема подолання страхів у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія) : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 184. – С. 121–128.

4. Сорока О. В. Арт-терапія як засіб корекції соціальних відхилень у акцентованих підлітків / О. В. Сорока // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2004. – № 7. – С. 296–300.

5. Сорока О. В. Інтеграція образотворчого мистецтва у підготовці вчителів початкових класів / О. В. Сорока // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – К. ; Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. – Вип. 6. – С. 587–593.

6. Сорока О. В. Педагогічні можливості використання арт-терапії на уроках образотворчого мистецтва / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія): зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 202. – С. 144–150.

7. Сорока О. В. Корекція тривожності у молодших школярів засобами арт-терапії / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія) : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 225. С. 127–133.

8. Сорока О. В. Наукові підходи до визначення напрямів арт-терапії у початковій школі / О. В. Сорока // Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» / відпов. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2010. – Додаток 4. – Т. IV (22). – С. 343–349.

9. Сорока О. В. Особливості використання проєктивних графічних тестів в умовах початкової школи / О. В. Сорока // Збірник наукових праць (Серія : Педагогічні науки) / редкол. : Є. С. Барбіна (голова) [та ін.]. – Херсон : ХДУ, 2010. – Випуск 56. – С. 94–102.

10. Сорока О. В. Формування мотивації до навчальної діяльності в учнів 6–7 років засобами арт-терапії / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія) : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2010. – Вип. 516. – С. 164–171.

11. Сорока О. В. Арт-педагогічний супровід молодших школярів / О. В. Сорока // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2011. – № 22. – С. 152–155.

12. Сорока О. В. Арт-терапія як засіб корекції важковиховуваності молодших школярів – вихованців притулку для неповнолітніх / О. В. Сорока // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Серія : Педагогіка). – Тернопіль : вид-во ТНПУ імені В. Гнатюка, 2011. – № 4. – С. 177–183.

13. Сорока О. В. Діагностичні можливості арт-терапії у роботі з молодшими школярами / О. В. Сорока // Наука і освіта : науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. Спецвипуск до 195-річчя Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Проект : «Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи». – Одеса, 2011. – № 4. – С. 397–401.

14. Сорока О. В. Історія розвитку ігрової терапії як методу корекції у роботі з молодшими школярами / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія) : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2011. – Вип. 574. – С. 166–175.

15. Сорока О. В. Корекція важковиховуваності молодших школярів в інтернатних закладах засобами арт-терапії [Електронний ресурс] / О. В. Сорока // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_2_17.

16. Сорока О. В. Особливості використання арт-терапії в умовах початкової школи / О. В. Сорока // Проблеми сучасної педагогічної освіти (Серія : Педагогіка і психологія) : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 87–93.

17. Сорока О. В. Особливості соціалізації молодших школярів засобами арт-терапії / О. В. Сорока // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2011. – № 20. – С. 138–140.

18. Сорока О. В. Функціональні можливості арт-терапії / О. В. Сорока // Проблеми освіти : наук. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2011. – Вип. 68 – С. 244–249.

19. Сорока О. В. Особливості проведення музикотерапевтичних занять з молодшими школярами / О. В. Сорока, Л. Д. Банкул // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2011. – № 23. – С. 174–177.

20. Сорока О. В. Адаптація студентів-першокурсників до вищого навчального закладу за допомогою арт-терапевтичних технологій / О. В. Сорока // Проблеми сучасної педагогічної освіти (Серія : Педагогіка і психологія) : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – Вип. 36. – Ч. 1. – С. 187–195.

21. Сорока О. В. Арт-терапевтичний супровід молодших школярів як умова успішної адаптації до початкової школи / О. В. Сорока // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Серія : соціально-педагогічна) / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – Вип. 28. – С. 203–213.

22. Сорока О. В. Арт-терапія як фактор збагачення творчості вчителя початкової школи / О. В. Сорока // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 64. – С. 145–151.

23. Сорока О. В. Вдосконалення процесу адаптації молодших школярів до навчання у середній загальноосвітній школі за допомогою методів арт-терапії / О. В. Сорока // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2012. – Вип. 33. – С. 552–557.

24. Сорока О. В. Використання ігрової терапії у роботі з гіперактивними дітьми молодшого шкільного віку / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія) : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2012. – Вип. 619. – С. 152–161.

25. Сорока О. В. Компетентнісний підхід у підготовці вчителя початкової школи / О. В. Сорока // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2012. – № 25. – С. 191–194.

26. Сорока О. В. Особливості арт-терапевтичної роботи з соціально дезадаптованими молодшими школярами / О. В. Сорока // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (Серія : Педагогічні науки). – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – Вип. 104. – Т. 2. – С. 108–112.

27. Сорока О. В. Особливості діагностичної діяльності вчителя початкової школи засобами арт-терапії / О. В. Сорока // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» / відпов. ред І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2012. – Додаток 1 до Вип. 27. – Т. 8 (41) – С. 721–729.

28. Сорока О. В. Технологія проведення арт-терапевтичного заняття з молодшими школярами / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія) : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2012. – Вип. 600. – С. 190–197.

29. Сорока О. В. Характеристика музикотерапії як допоміжної арт-терапевтичної технології для роботи з молодшими школярами / О. В. Сорока // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Серія : Психолого-педагогічні науки) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 5. – С. 141–146.

30. Сорока О. В. Категоріальне розмежування понять «арт-терапія» і «артпедагогіка» / О. В. Сорока // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2013. – Вип. 35. – С. 459–465.

31. Сорока О. В. Порівняльний аналіз підходів до підготовки вчителя початкової школи / О. В. Сорока // Вісник Черкаського університету (Серія : Педагогічні науки). – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – №34 (287). – С. 107–113.

32. Сорока О. В. Розвиток молодших школярів у процесі занять художньо-творчою діяльністю / О. В. Сорока // Проблеми сучасної педагогічної освіти (Серія : Педагогіка і психологія) : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 41. – Ч. 4. – С. 221–229.

33. Сорока О. В. Музикотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія для роботи з молодшими школярами / О. В. Сорока, Л. Д. Банкул // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2013. – № 27. – С. 192–195.

34. Сорока О. В. Дитячий малюнок: характеристика, можливості / О. В. Сорока // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2014. – № 30. – С. 164–167.

35. Сорока О. В. Аналіз навчальних програм професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій / О. В. Сорока // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Серія : педагогічні науки). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Випуск 141. – Ч. I. – С. 145–149.

36. Сорока О. В. Арт-терапія: до питання термінології / О. В. Сорока // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти) : збірник наукових праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 18 (23). – С. 299–306.

37. Сорока О. В. Діагностика мотиваційно-ціннісного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій / О. В. Сорока // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія : Педагогіка та психологія) : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2015. – Вип. 760. – С. 181–191.

38. Сорока О. В. Зарубіжний досвід підготовки арт-терапевтів / О. В. Сорока // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія : Педагогіка. Соціальна робота). – Ужгород : УжНУ Говерла, 2015. – № 36. – С. 167–170.

39. Сорока О. В. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій / О. В. Сорока // Вісник Черкаського університету (Серія : Педагогічні науки). – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2015. – №39 (372). – С. 143–149.

40. Сорока О. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій / О. В. Сорока // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 7 (51). – С. 156–165.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

41. Сорока О. В. Развитие креативности младших школьников с помощью средств арт-терапии / О. В. Сорока // Современный научный вестник (Серия : Педагогические науки. Психология и социология. Филологические науки). – Белгород : Руснаучкнига, 2013. – № 39 (178). – С. 11–18.

42. Soroka O. Warunki formowania i rozwoju art-terapii / O. Soroka // Nauczyciel i Szkoła Myslowice : Wydawnictwo Gornoslaskiej Wyzszej Szkoły Pedagogicznej imienia Kardynala Augusta Hlonda, 2013. – Nr 2 (54). – St. 69–79.

43. Сорока О. В. Особенности коррекционной работы с младшими школьниками средствами арт-терапии / О. В. Сорока // Уральский научный вестник (Серия : Педагогические науки. Психология и социология) : научно-теоретический и практический журнал. – Уралск : Уралнаучкнига, 2014. – № 6 (85). – С. 56–63.

44. Сорока О. В. Профессиональная компетентность учителя начальной школы: содержание понятия / О. В. Сорока // British Journal of Science, Education and Culture. – London : London University Press, 2014. – No. 1. (5). – P. 336–341.

Опубліковані праці апробаційного характеру

45. Сорока О. В. Використання ігрової терапії як методу корекції тривожності у роботі з першокласниками / О. В. Сорока // Школа першого ступеня в умовах інноваційних процесів в освіті : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 23 жовтня 2009 р.). – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2009. – № 4. – С. 142–146.

46. Сорока О. В. Арт-терапія – інноваційна освітня технологія / О. В. Сорока // Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 3–5 листопада 2011 р.). – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 436–445.

47. Сорока О. В. Вплив музикотерапії на емоційно-почуттєву сферу молодших школярів / О. В. Сорока // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 17 листопада 2011 р.). – Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2011. – С. 277–280.

48. Сорока О. В. Корекція емоційної сфери молодших школярів засобами казкотерапії / О. В. Сорока // Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (Ялта, 22–24 вересня 2011 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – Ч. 3. – С. 53–56.

49. Сорока О. В. Можливості казкотерапії при корекції емоційної сфери молодших школярів / О. В. Сорока // Проектна та конструкторсько-технологічна підготовка майбутніх фахівців інженерного та педагогічного напрямів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 17–18 березня 2011 р.). – Херсон : Айлант, 2011. – С. 180–186.

50. Сорока О. В. Використання арт-терапевтичних технологій у процесі адаптації студентів до вищого навчального закладу / О. В. Сорока // Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 23–24 березня 2012 р.). – Хмельницький : ХНУ, 2012. – С. 120–122.

51. Сорока О. В. Професіографічний підхід у підготовці вчителя початкової освіти / О. В. Сорока // Професійна діяльність педагога початкової ланки освіти: проблеми та перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, молодих науковців та студентів (Одеса, 29–30 березня 2012 р.). – Одеса : ТОВ Лерадрук, 2012. – С. 87–92.

52. Сорока О. В. Арт-терапія – інноваційна педагогічна технологія для роботи з молодшими школярами / О. В. Сорока // Підготовка майбутніх учителів до реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти : матеріали регіонального науково-практичного семінару (Тернопіль, 29–30 квітня, 2013 р.). – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 82–85.

53. Сорока О. В. Гуманістична спрямованість арт-терапевтичних занять для молодших школярів / О. В. Сорока // Інновації та традиції у сучасній науковій думці : матеріали другої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (15–17 серпня 2013 р.). – К. : ТК Меганом, 2013. – Ч. 2. – С. 24–32.

54. Сорока О. В. Можливості арт-терапії для учнів початкової школи / О. В. Сорока // Причорномор'є та Україна на перехресті культур : матеріали міжнародного науково-практичного семінару (Сімферополь, 5–10 серпня 2013 р.). – Сімферополь : Таврійський економічний журнал, 2013. – № 3. – С. 100–102.

55. Сорока О. В. Особенности использования педагогической арт-терапии в начальной школе / О. В. Сорока // Педагогика и психология в контексте современных исследований проблем

развития личности : материалы I Международной научно-практической конференции (Москва, 31 января 2013 г.). – М. : Перо, 2013. – Ч. 1. – С. 215–221.

56. Сорока О. В. Характеристика казкотерапевтичних прийомів і технік для молодших школярів / О. В. Сорока // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів X Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької (Київ, 5–6 грудня, 2012 р.). – Чернівці : Зелена Буковина, 2013. – Вип. 4 (8). – С. 389–393.

57. Сорока О. В. Детский рисунок как показатель эмоционального благополучия ребенка / О. В. Сорока // Категория «социального» в современной педагогике и психологии : материалы 2-й научно-практической конференции (заочной) с международным участием (Ульяновск, 2–3 апреля 2014 г.) : в 2 ч. – Ульяновск : SIMJET, 2014. – Ч. 1. – С. 273–276.

58. Сорока О. В. Интегративные образовательные технологии в подготовке будущего учителя начальной школы / О. В. Сорока // Педагогика и психология высшей школы : современное состояние и перспективы развития : материалы международной научной конференции (Москва, 5–6 июня 2014 г.). – М. : Изд-во МГУ, 2014. – С. 170–175.

59. Сорока О. В. Технологія групового тренінгу у підготовці майбутніх учителів початкової школи / О. В. Сорока // Сучасні наукові дослідження представників психологічних та педагогічних наук – прогрес майбутнього : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20–21 червня 2014 р.). – Одеса : Південна фундація педагогіки, 2014. – С. 78–82.

60. Сорока О. В. Вплив педагогічного стилю взаємодії на появу деструктивних емоційних станів молодших школярів / О. В. Сорока, Л. Д. Банкул // Дитинство без насилля : суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 29–30 квітня, 2014 р.). – Тернопіль : Стереарт, 2014. – С. 602–605.

61. Сорока О. В. Спецкурси у системі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій [Електронний ресурс] / О. В. Сорока // Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 20–27 квітня 2015 р.). – Запоріжжя, 2015. – Вип. 1 (19). – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/soroka_tezi.pdf

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

62. Сорока О. В. Образотворче мистецтво як фактор збагачення духовності майбутнього вчителя / О. В. Сорока // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді) : зб. наук. праць. – К. : ВіРА Інсайт, 2001. – Кн. 2. – С. 36–40.

63. Сорока О. В. Особливості арт-терапевтичної роботи з дітьми молодшого шкільного віку / О. В. Сорока, Л. Д. Банкул // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. праць / за ред. В. Я. Даниленка. – Х. : ХДАДМ, 2006. – № 1. – С. 14–22.

64. Олексюк Н. С. Програма навчальної дисципліни «Соціальна терапія» : збірник програм фахових навчальних дисциплін для підготовки бакалаврів із спеціальності «Соціальна робота» (за кредитно-трансферною системою навчання) / Н. С. Олексюк, О. В. Сорока ; за ред. Н. С. Олексюк. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 117–123.

65. Сорока О. В. Образотворче мистецтво й арт-терапія : порівняльний аналіз / О. В. Сорока // Збірник наукових праць : Естетика і етика педагогічної дії / редкол. І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – К. ; Полтава, 2012. – Вип. 4. – С. 144–154.

66. Сорока О. В. Історія розвитку арт-терапії як сучасного психотерапевтичного методу / О. В. Сорока // Арт-терапія. Інноваційні психологічні технології / за заг. ред. О. Тиунової. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка ; ЕЕАТА, 2013. – С. 8–19.

67. Сорока О. В. Арт-терапевтичні технології у роботі зі школярами // О. В. Сорока // Культура здоров'я особистості : курс лекцій / І. О. Олендер, В. С. Грушко, Т. І. Бережна та ін. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – С. 130–146.

АНОТАЦІЇ

Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2016.

У дисертації досліджено теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій, сформульовано визначення понять «арт-терапія», «арт-терапевтичні технології», досліджено генезу становлення і розвитку арт-терапії, визначено можливості арт-терапії як засобу адаптації молодших школярів до навчання у початковій школі. Представлено результати моніторингового дослідження використання арт-терапевтичних технологій учителями початкової школи, практичними психологами і соціальними педагогами; визначено компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій. Охарактеризовано методологічні підходи у підготовці вчителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій; обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій, визначено її мету, принципи, представлено процес реалізації.

Ключові слова: арт-терапія, арт-терапевтичні технології, готовність до використання арт-терапевтичних технологій, система підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій.

Сорока О. В. Теоретические и методические основы подготовки будущих учителей начальной школы к использованию арт-терапевтических технологий. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, Тернополь, 2016.

В диссертации исследованы теоретические и методические основы подготовки будущих учителей начальной школы к использованию арт-терапевтических технологий, сформулированы определения понятий «арт-терапия», «арт-терапевтические технологии», исследован генезис становления и развития арт-терапии, определены возможности арт-терапии как средства адаптации младших школьников к обучению в начальной школе. Представлены результаты мониторингового исследования использования арт-терапевтических технологий учителями начальной школы, практическими психологами и социальными педагогами; определены компоненты, критерии, показатели и уровни сформированности готовности будущих учителей начальной школы к использованию арт-терапевтических технологий. Охарактеризованы методологические подходы в подготовке учителей начальной школы к использованию арт-терапевтических технологий; обоснована, разработана и экспериментально проверена система подготовки будущих учителей начальной школы к использованию арт-терапевтических технологий, определены ее цели, принципы, представлен процесс реализации.

Ключевые слова: арт-терапия, арт-терапевтические технологии, готовность к использованию арт-терапевтических технологий, система подготовки будущих учителей начальной школы к использованию арт-терапевтических технологий.

Soroka O. V. Theoretical and methodological bases of the future primary school teachers' training for applying art-therapeutical technologies. – Manuscript.

Dissertation for a Doctoral degree in Pedagogical sciences, speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Ternopil National Volodymyr Hnatiuk Pedagogic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2016.

Theoretical and methodological bases of the future primary school teachers' training for applying art-therapeutical technologies are studied in the thesis. The definitions of such concepts as “art-therapy”, “art-therapeutical technologies” are stated. The core of the art-therapy's phenomenon is discovered. It is

an innovative educational technology of “treatment” by means of the Fine Arts such as drawing, painting, sculpturing for harmonious development of personality. Music, fairytale, dance, game, drama are the auxiliary aids that are used in art-therapy. “Treatment” is understood as the change of behavior’s stereotypes, adaptive abilities increase, an intensification of inner resources of personality.

Primary focus is on the pedagogical branch of art-therapy that is oriented on a potentially health personality. It is also connected with the strengthening of the child’s mental health. This branch accomplishes preventive and correctional functions.

“Art-therapeutical technology” belongs to educational technologies. Its content includes the complex of actions of art-therapeutical diagnostics, designing, realization and analysis of art-therapeutical process. Its main object directs to providing comfortable conditions for pupils’ development. Art-therapeutical technologies include play, sand, fairytale, music, drama, dance movement, and phototherapy.

The implemented monitoring investigation of primary school teachers’, school psychologists’ and social care teachers’ applying art-therapeutical technologies let us state that teachers perceive the importance of art-therapy. Social care teachers and psychologists admitted the primary school teacher’s leading role concerning diagnostics and correction of problems related to younger pupils’ adaptation to studying in the primary school. They also emphasized on the importance of primary school teacher’s applying art-therapeutical technologies working with younger pupils.

The model system of future primary school teachers’ training for applying art-therapeutical technologies is grounded. It includes the complex of knowledge, skills, abilities, the range of characters, professionally significant and personal traits and qualities that are necessary for a teacher for efficient accomplishment of professional activity.

The preparedness of the future primary school teachers for applying art-therapeutical technologies is defined as an integrative formation of the personality that consists of motivational axiological, conceptual, procedural, and creative components. It is characterized with the presence of motivation to the accomplishment of art-therapeutical activity and art-therapeutical knowledge, skills and abilities, personal and professionally significant qualities, creative potential for optimization of the educational process in the primary school. Each of the following components is defined in terms of some criteria (motivational, cognitive, operating, creative) and indices. On the basics of the definite components, criteria and indices, five levels of the future primary school teachers’ preparedness for applying art-therapeutical technologies are detached. They are initial, low, reproductive, satisfactory, and creative.

A complex of methodological approaches in the future primary school teachers’ training for applying art-therapeutical technologies, such as systematic, person-centered, competency-based, and job, is grounded.

Pedagogical conditions of the future primary school teachers' training for applying art-therapeutical technologies are defined: the formation of inner positive motivation for applying art-therapeutical technologies; optimization of educational process by means of improvement and systematization of art-therapeutical knowledge; realization of person-centered interaction in such systems as "professor-student", "student-student group"; the formation of creative educational environment in education process of higher educational institution.

The model of training system of the future primary school teachers for applying art-therapeutical technologies, which includes interrelated sets such as theoretical, conceptual, procedural and assessed, is developed. The theoretical set consists of the object, methodological approaches and principles of training. The conceptual set is presented with training levels and educational subjects. The procedural set provides a practical mechanism of selection of forms, methods, approaches and means of studying. The base of the assessed set includes components, criteria and levels of preparedness of the future primary school teacher for applying art-therapeutical technologies.

The main forms of educational process's management in the system of the future primary school teachers' training for applying art-therapeutical technologies are determined. Those forms are traditional and integrative (art-therapeutical and trainings using music, game, fairytale therapeutical approaches and psychodrama). The practical component of the future primary school teachers' training for applying art-therapeutical technologies provides the management of proper adaptation's process of first year students to higher educational institution by means of specially developed training program, optimization of practical training by means of introducing art-therapeutical tasks, attraction of students for engagement in a problem group. For the efficiency of the process of the future primary school teachers' training it's necessary to apply art-therapeutical technologies, among which the most common are psychodrama, dramatic pedagogical technologies, music therapy.

Key words: art-therapy, art-therapeutical technologies, preparedness for applying art-therapeutical technologies, system of the future primary school teachers' training for applying art-therapeutical technologies.

Підписано до друку 25.01.2016 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 01/16/1-97

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.